

ทบทวนวิชาการรับเชิญ

การคิดเชิงระบบแนวจิตปัญญา (Contemperate systems thinking)

พัฒน ธัญญกิตติกุล

คำนี้เป็นคำที่ถูกใช้ใน เว็บบล็อก systems thinking ที่ผมได้ไปร่วมเรียนรู้ตลอด ๓ วันเพื่อความเข้าใจในความ เป็น learning organization ที่ต้องทำให้คนในองค์กร มี องค์ประกอบเหมือนแก๊อ ๓ ขา นั่นคือ พลังแห่งความมุ่งมั่น aspiration, การสนทนาอย่างลึกซึ้ง generative conversation และการสร้างกรอบความคิดที่เข้าใจระบบที่ซับซ้อน complexity understanding

๑. Aspiration หรือแรงบันดาลใจ เกิดได้ด้วยการ ผูกพันในเรื่อง การมีวิสัยทัศน์ร่วม shared vision และการเป็น นายเหนือตนเอง personal mastery ซึ่งอาจใช้กิจกรรม เช่น คนสี่ทิศ นพลักษณ์ การเจริญสติ เป็นต้น

๒. Generative conversation คือ ความสามารถ ทำให้เกิดการสนทนาที่ใคร่ครวญลึกซึ้งแล้วขยายผลออกไป ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกัน team learning และโลกทัศน์ กระบวนทัศน์ mental model

๓. Complexity understanding คือ การเห็นภาพ รวมทั้งหมด และจับแบบแผนเรื่องราวต่างๆ ที่ซับซ้อนได้ เพราะโลกของเราซับซ้อน เปลี่ยนแปลงเร็ว ทุกอย่างเคลื่อน ไปตลอดเวลา เราจะจับมันด้วยคอนเซ็ปต์อย่างไร systems thinking เข้ามามีบทบาทตรงนี้

สำหรับกิจกรรมที่สร้างเสริมประสบการณ์ครั้งนี้ จะเน้นทั้งสามขา โดยกระบวนการที่เรียนรู้ด้วยใจที่ใคร่ครวญ เริ่มจากการชี้ให้เห็นว่าอะไรเป็นระบบ และอะไรที่ไม่ใช่ระบบ กองใบไม้ที่มาวางตรงหน้าไม่ใช่ระบบ จนกว่าจะมีสิ่งมีชีวิต หรือสิ่งอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะจะเกิดบางอย่างเพิ่มขึ้นมา emerging property หรือมีความเป็นองค์รวม holistic ซึ่งมี คุณค่ามากกว่าการเอาหน่วยย่อยมารวมกัน นอกจากนี้ยังมีการเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน และสามารถเกิดขึ้นซ้ำๆ ได้ สำหรับ วิธีคิดเชิงระบบนั้นเป็นเรื่องการเข้าใจระบบ และรู้วาระบบนั้น เกิดขึ้นจากพลังทั้งหลายกระทำต่อกันและกัน relationship of forces ขณะที่ตัวเราเป็นส่วนหนึ่งของพลังด้วย จะเป็นบวกหรือ

ลบก็เป็นไปตามการมองโลกและการตีความของเรา เรามีส่วน เกี่ยวข้องและมีท่าทีอย่างไรต่อมัน พลังในตัวเราก็เป็นอย่างนั้น

เครื่องมือหนึ่งที่จะทำให้เห็นระบบทั้งระบบคือ การ คิด ๔ ระดับ ซึ่งมีระดับเปรียบเทียบเหมือนภูเขาน้ำแข็ง iceberg

๑. Event หรือปรากฏการณ์ เป็นยอดของภูเขาน้ำแข็งระดับที่อยู่เหนือน้ำ มองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ซึ่งเราอาจ แก้ปัญหาแบบ ปฏิกริยาตอบสนองทันที reaction ซึ่งอาจไม่ได้ แก้ปัญหาจริง และอาจทำให้บานปลาย ยิ่งยากขึ้นก็ได้

๒. Pattern of behavior ระดับแบบแผนพฤติกรรม ซึ่งอาจเกิดขึ้นซ้ำๆ ตัวอย่าง เช่น ไฟไหม้มักจะเกิดในช่วง เดือนไหนของปี เกิดในบริเวณเขตไหนบ่อยๆ การแก้ปัญหา ก็จะเป็นการออกแบบใหม่ redesign

๓. Structure ระดับโครงสร้างซึ่งมีผลต่อแบบแผน พฤติกรรมที่เกิดขึ้น และซ่อนอยู่ภายใต้เรื่องราวต่างๆ ต้อง ใช้การสังเกต โครงสร้างนั้นมีหลายชั้นหลายระดับ หลาย รูปแบบ ตั้งแต่ทางกายภาพไปจนถึงวัฒนธรรมประเพณี กฎหมาย การติดต่อสื่อสาร เทคโนโลยี และมนุษย์สร้างโครงสร้าง เหล่านี้ด้วย mental model ของตน การแก้ปัญหาระดับนี้ เป็นการ restructure

๔. Mental models หรือ mindset ซึ่งก็คือ กระบวนทัศน์ โลกทัศน์นั่นเอง อาจเป็นประสบการณ์เดิม ค่านิยม ที่มักสืบทอดกันมายาวนาน เช่น นิสัยคนไทย ที่ชอบดูแลแขก อย่างดี ซึ่งอาจค่อยๆ ก่อตัวขึ้นมาทีละนิด จากกลุ่มคนไม่มาก ที่มีเมตตาโมเดลแบบหนึ่ง เหมือนเรื่องลิงตัวที่ร้ายที่เกิดการ แพร่หลายในพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปอย่างถาวร ไม่ลังเล

หัวใจของวิธีคิดเชิงระบบ คือ ต้องทำตัวเหมือน นักสืบ เรื่องนี้จริงไหม ข้อมูลนี้ใช่ไหม เช็คว่าอีก ว่าเกิดเป็น แบบแผนอะไร หรือมีโครงสร้างอย่างไรบ้าง วิธีคิดเชิงระบบ จึงไม่ใช่เรื่องนามธรรม ต้องมีข้อมูลมายืนยัน ไม่ใช่เอาแค่ ปรากฏการณ์มาพูด

ในบางครั้ง systems thinking จะมีหลายๆ ระบบ ซ้อนกัน มีความเชื่อมโยง สัมพันธ์กัน มีการรักษาสมดุลซึ่งไม่ได้หมายความว่าจะต้องนิ่งๆ ตัวอย่างเช่นการเดิน จะมีทั้ง การเสียสมดุลและการรักษาสมดุล นอกจากนี้เมื่อเราให้ คำนิยามของตัวเอง ก็จะเห็นว่าเราไม่เคยเป็นสิ่งหนึ่ง สิ่งเดียวที่อยู่ได้โดดๆ เลย เราอยู่ได้เพราะมีอะไรบางอย่าง ที่เราอ้างอิงอยู่

เมื่อเราได้เห็นการคิดทั้งสี่ระดับนี้แล้วให้เรามาฝึก กันภาคปฏิบัติด้วยการร่วมกลุ่มกับเพื่อนๆ แล้วเลือกเรื่อง อะไรก็ได้ที่สนใจ อยากเข้าใจระบบของเรื่องนั้น เช่น ปัญหา นักศึกษาหรืออะไรก็ได้ โดยเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ช้าๆ มาจับแบบแผนพฤติกรรม เส้นกราฟและตัวเลขมันจะบอก และจากนั้นเรามาดูว่าโครงสร้างอะไรทำให้เกิดเหตุการณ์ นี้ เมื่อได้โครงสร้างแล้วก็ดูว่ามีโครงสร้างกี่ตัว บางครั้งอาจ มี ๔ - ๕ ตัวซ้อนกันอยู่ และโครงสร้างนั้นมี mental model อะไรไปทำให้มันเกิด

เรามาดูตัวอย่าง เหตุการณ์ เช่น เรื่องการเป็นหวัด pattern: ให้ถามว่ามักเกิดเวลาไหน อาจเป็นเวลาพักผ่อนน้อย structure: ให้ถามว่าอะไรทำให้เป็นเช่นนี้ เช่น เครียดจากที่ ทำงาน หรือกินไม่สมดุล หรือหาของกินที่ตียากแถวที่ทำงาน หรือบ้าน mental model: ความเชื่ออะไรที่อยู่เบื้องหลัง เช่น งานคือที่หนึ่งของชีวิต หรืออาหารดีๆ มักจะแพง หรือ การ พักผ่อนอาจสำหรับคนที่ขี้เกียจ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

๑. นภา ธรรมทรงศนะ. บันทึกการเรียนรู้ Authentic leadership โครงการเอกสารวิชาการการเรียนรู้สู่การ เปลี่ยนแปลง ลำดับที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์จิตต-ปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล; ๒๕๕๓. หน้า ๑๘ - ๒๘.